

موسوی، سیدرضی، ۱۳۴۴ -
درآمدی بر روش‌شناسی هنر اسلامی / سیدرضی موسوی. قم: نشر ادیان و
انتشارات مدرسه اسلامی هنر، ۱۳۹۰.
۳۲۷ص: مصور. - (نشر ادیان).

ISBN: 978-964-2908-40-0

نمایه.

۱. هنر اسلامی — تحقیق — روش‌شناسی. الف. نشر ادیان. ب. عنوان.

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.

۷۰۱/۹۱۷۶۷۱

N ۶۲۶۰ / ۵۹ د ۴

۱۳۹۰

۲۳۸۸۵۴۰

کتابخانه ملی ایران

درآمدی بر روش‌شناسی هنر اسلامی

دکتر سیدرضی موسوی

درآمدی بر روش‌شناسی هنر اسلامی

● مؤلف: دکتر سیدرضی موسوی

● ناشر: نشر ادیان با همکاری انتشارات مدرسه اسلامی هنر

● نویت چاپ: اول، تابستان ۱۳۹۰

● چاپ: نگارش

● شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

● قیمت: ۵۲۰۰ تومان

● شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۰۸-۴۰-۰

● حق چاپ و نشر محفوظ است.

● مراکز پخش:

تهران، خ حافظ، نرسیده به چهارراه کالج، نبش کوچه بامشاد، شماره ۴۰۹،

پکنا (پخش کتب اسلامی و انسانی) تلفن: ۵ - ۸۸۹۴۰۳۰۳ (۰۲۱)

قم، پردیسان، رویه‌روی مسجد امام صادق(ع)، دانشگاه ادیان و مذاهب.

تلفن: ۱۳ - ۲۸۰۲۶۱۰ (۰۲۵۱)، نمابر: ۲۸۰۳۱۷۱ (۰۲۵۱)

www.ur.ac.ir   press@ur.ac.ir   www.adyan-eshop.ir

فهرست مطالب

۹	.....	سخن ناشر
۱۱	.....	مقدمه
۱۲	.....	بستر شناخت هنر اسلامی
۲۰	.....	عرصه‌های پژوهش در هنر اسلامی

فصل اول: کلیات و تعاریف

۲۵	.....	تعریف هنر و زیبایی در فرهنگ اسلامی
۳۵	.....	بررسی اصطلاح هنر اسلامی
۴۲	.....	هنر و حکمت
۴۳	.....	هنر از دیدگاه اسلام و تمدن اسلامی
۴۶	.....	کارکرد و کاربرد
۴۹	.....	هنر در قرآن و سنت
۵۴	.....	زیبایی در قرآن و سنت

فصل دوم: روش‌شناسی شناخت هنر اسلامی

۶۳	.....	مقدمه
۶۴	.....	روش پدیدارشناسی

۶ * درآمدی بر روش‌شناسی هنر اسلامی

۷۳	روش تاریخی‌نگری
۷۸	سنجش دو روش تاریخی‌نگری و پدیدارشناسی
۸۱	روش هرمنوتیک
۸۹	روش سنت‌گرایان
۹۳	روش عرفانی

فصل سوم: زیبایی و هنر از دیدگاه حکمت و عرفان اسلامی

۹۷	مقدمه
۱۰۰	الف) زیبایی‌شناسی عرفانی
۱۰۳	عالم مثال
۱۰۸	قوه خیال
۱۱۲	حسن و تجلی از دیدگاه عارفان
۱۱۴	حسن و عشق
۱۱۷	تشبیه و تنزیه
۱۱۹	ب) ماهیت هنر در عرفان اسلامی
۱۱۹	مقدمه
۱۲۰	نسبت فتوت‌نامه و هنر
۱۲۴	فتوت‌نامه‌ها و اصناف
۱۴۱	خطاطی و سلوک معنوی
۱۴۴	عناصر عرفانی در معماری
۱۵۲	تأثیر عرفان بر نگارگری

فصل چهارم: نگرش سنت‌گرایان به هنر اسلامی

۱۶۷.....	۱. سنت در برابر مدرنیته.....
۱۷۰.....	۲. وحدت متعالی ادیان.....
۱۷۲.....	۳. ارتباط علوم و معنویت (علم مقدس).....
۱۷۵.....	کاربرد نماد و سمبل.....
۱۸۱.....	نمادگرایی در نزد سنت‌گرایان و در سبک‌های هنری معاصر.....
۱۸۶.....	هنر سنتی، هنر مقدس و هنر دینی.....
۱۹۲.....	زبان جهانی هنر مقدس.....
۱۹۹.....	هنر اسلامی.....
۲۰۰.....	هنرهای سنتی در اسلام.....
۲۰۵.....	هنر مقدس در اسلام.....
۲۱۰.....	نتیجه‌گیری.....
۲۱۴.....	تحلیل و ارزیابی نگرش سنت‌گرایان.....

فصل پنجم: دیدگاه تاریخی نگرانه به هنر اسلامی

۲۲۹.....	مقدمه.....
۲۲۹.....	روش‌شناسی مورخان هنر.....
۲۳۲.....	معماری اسلامی از دیدگاه مورخان هنر.....
۲۴۰.....	عناصر معماری آیینی.....
۲۴۶.....	باغ و فردوس.....
۲۴۹.....	تحلیل نگارگری.....
۲۵۹.....	نگرش مورخان هنر و مفسران عرفانی درباره هنرهای سنتی.....
۲۶۴.....	نتیجه‌گیری.....
۲۶۷.....	تحلیل و ارزیابی نگرش مورخان هنر.....

فصل ششم: ارزیابی تطبیقی

۲۷۳	..... تحلیل و راهکار
۲۷۹	..... جمع‌بندی
۲۸۹	..... تصاویر
۳۰۳	..... منابع فارسی و عربی
۳۲۴	..... منابع انگلیسی

سخن ناشر

با اذعان بر این امر که تبیین نگرش آموزه‌های دینی (کتاب و سنت) و تاریخ تمدن اسلامی به مقوله هنر، یکی از جدی‌ترین موضوعات و پرسش‌ها در عرصه پژوهش هنر اسلامی است، هدف اصلی این پژوهش، تحلیل روش‌شناختی آراء هنرپژوهان در نسبت میان آموزه‌های دینی با هنرها و تعامل آن دو با یکدیگر در فرهنگ اسلامی است. در سال‌های گذشته به هنگام مطالعه و بررسی هنر از دیدگاه اسلام و تمدن اسلامی با دو رویکرد و دیدگاه متفاوت و متضاد برخورد نمودهام که تقابل این دو تحلیل همواره این پرسش را پیش روی من قرار می‌داد که کدامین تحلیل درباره هنر اسلامی درست است و هنر اسلامی با کدام قرائت و تفسیر سازگارتر است و این که آیا می‌توان میان این دو نگرش، سازگاری ایجاد نمود یا خیر؟ از یک‌سو برخی از اندیشمندان، تفسیری عرفانی و حکمی از هنر اسلامی ارائه داده‌اند و به توصیف حکمی نمادها و نقش‌مایه‌های دینی در آثار هنر اسلامی پرداخته‌اند و آن را هنری حکمی، رمزگرا و معنوی دانسته‌اند که به‌شدت متأثر از مبانی عرفانی و فلسفی بوده است و از سوی دیگر شماری از مورخان هنر اسلامی، تفسیری غیر عرفانی، منطقه‌ای و جغرافیایی از هنر اسلامی ارائه داده‌اند و آن را هنری دنیوی، تزئینی و بدون معانی رمزگونه دانسته‌اند که اندیشه‌های حکمی و عرفانی در آن‌ها حضوری اندک و غیر مستقیم دارد.

در این راستا، پژوهشگران از روش‌های متفاوتی استفاده کرده‌اند، گاه رویکرد آنان به هنر اسلامی فراتاریخی است و از روش‌هایی همچون پدیدارشناسی، هرمنوتیک، سنت‌گرایی و عرفانی استفاده نموده‌اند که بنا بر این رویکرد، گرایش به تفسیر حکمی و عرفانی از هنر وجود دارد و در نزد

فیلسوفان و پژوهشگران اسلامی مدافعانی جدی دارد که دست یافتن به عناصر و شاخصه‌های بنیادین و اصلی اندیشه اسلامی را رمز شناخت و درک تمدن اسلامی و از جمله هنر می‌دانند و گاه در تفسیر هنر اسلامی، رویکرد تاریخی نمود بیشتری دارد که روش‌هایی همچون تاریخی‌نگری را شامل می‌گردد که هنر اسلامی را دستاورد شرایط، زمان و مکان یا موقعیت تاریخی می‌داند. بنا بر این روش هنر اسلامی، هنر سرزمین‌های مسلمان و آثار مسلمانان است که با وجود عدم توصیه آموزه‌های اسلامی به هنر، تحت تأثیر هنر دیگر تمدن‌ها، در چارچوب خاصی در هنر گرایش یافته است. از جمله طرفداران دیدگاه اول، اندیشمندانی همچون هانری کربن، هانری استیرلن، اسماعیل فاروقی، جیمز دیکی و برخی از سنت‌گرایان همچون آناندا کوماراسوامی، رنه گنون، فریتیهوف شوئون، تیتوس بورکهارت و سید حسین نصر هستند و از طرفداران دیدگاه دوم پاره‌ای از مورخان بزرگ هنر اسلامی همچون الگ گرابار، آندره گدار، تری آلن، ارنست کونل، تالبوت رایس، نجیب اوغلو، توماس آرنولد و دیگران هستند. این دو دسته از اندیشمندان هر چند در برخی از مولفه‌های فکری با یکدیگر توافق دارند؛ اما به جهت اختلاف در مبانی و روش‌شناسی در برابر هم قرار می‌گیرند. در واقع پژوهش پیش‌رو کوششی در راستای تحلیل و بررسی آثار طرفداران این دو رویکرد مهم در هنر اسلامی و تفاوت روش شناختی آن‌ها در بررسی هنر اسلامی است.

نشر ادیان وابسته به دانشگاه ادیان و مذاهب و انتشارات مدرسه اسلامی هنر، اولین کار مشترک خود را با عنوان درآمدی بر روش‌شناسی هنر اسلامی را به جامعه دانشگاهی کشور عرضه می‌کنند و امید است که این کتاب برای علاقمندان، اساتید و دانشجویان منبعی درخور اعتماد و مفید به شمار آید.

تلاش خالصانه مؤلف محترم، جناب دکتر سیدرضی موسوی گیلانی را ارج می‌نهیم، و از استادان و صاحب‌نظران گران‌قدر تقاضا می‌کنیم که با راهنمایی‌ها و پیشنهادهای اصلاحی خود، ما را در اصلاح این کتاب و نیز تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه علمی و دانشگاهی یاری کنند.